

Zájem pravoslavné církve o pražský kostel sv. Kříže na Příkopech

DANIEL ATANÁZ MANDZÁK – MAREK ŠMÍD

ABSTRACT: The Interest of the Orthodox Church in the Prague St. Cross Church in Příkopy

The presented study provides a detailed probe into efforts of the Czechoslovak Orthodox Community to rent the St. Church in Prague in Příkopy in the 1920s which seemed to be little used. Although there were more opportunities to obtain their own place of worship, the Orthodox did not have enough money to reconstruct these buildings, often in a bad or even state of disrepair. In this sense, the St. Church in Příkopy, which was in good technical condition, however, required an interior modification for the needs of services in the Byzantine ceremony. The study represents the original work which is based on the study of sources, especially the Archive of the Office of the President of the Republic, the National Archive and the Archive of the Ministry of Foreign Affairs of the Czech Republic.

KEY WORDS: Orthodox Church – Catholic Church – Prague – Czechoslovakia – 1918–1928

CONTACTS: SEOLic. Daniel Atanáz Mandzák CSsR; Gréckokatolícka cirkev, farnosť Stará Lubovňa, Mierová 34A, 064 01 – Stará Lubovňa; e-mail: aatma@gmail.com; Doc. PhDr. Th.Lic. Marek Šmíd, Ph.D., Historický ústav Filozofickej fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, Branišovská 31a, 370 05 – České Budějovice a Katedra církevních dějin a literární historie Katolické teologické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, Thákurova 3, 160 00 – Praha 6; e-mail: smidma@seznam.cz

Úvod

Pravoslavné bohoslužby v Praze se na prahu 20. století tradičně konaly v kostele sv. Mikuláše na Starém Městě, který měli od roku 1870 pravoslavní v pronájmu. Když jim byl v roce 1916 odebrán, snažili se pochopitelně toto rozhodnutí zvrátit a zároveň i získat nové bohoslužebné prostory. Po roce 1918 se pravoslavní postupně obrátili na Radu hlavního města Prahy, Kancelář prezidenta republiky a několik ministerstev, kam opakovaně zasílali žádosti a dožadovali se svých práv.

Reálnou možností bylo ucházet se o pronájem kostela, který nebyl využíváný nebo jehož majitel by jim umožnil slavit vlastní bohoslužby. Naskytlo se více možností, nicméně pravoslavní nedisponovali dostatkem financí, aby si tyto objekty, často ve zlém či dokonce havarijním stavu, sami zrekonstruovali. Velmi vhodným objektem se proto v tomto smyslu jevil kostel sv. Kříže na Příkopech na Novém Městě pražském, jež dne 9. května 1824 posvětil generální vikář František Karoli,¹ který sloužil německým studentům středních škol.²

1 František Serafin Caroli (Karoli) (1757–1833?), římskokatolický prelát pražského arcibiskupství, jenž v letech 1823–1833 zastával post probošta svatovítské kapituly.

2 Národní archiv Praha, fond Zemský úřad Praha – oddělení církevní, nadační, školské (1911–1949), (dále: NA, f. ZÚ Praha, CO), kart. 9, sign. 175/1925, č. j. 9 135. Přípis Arcibiskupské konzistoře v Praze Zemské správě

Pravosláví v Čechách procházelo v tomto čase vnitřními problémy, a to především spory o směřování a jurisdikci. O navrácení majetku, ale i obnovení svých původních struktur a organizace, usilovala ruská pravoslavná církev složená především z emigrantů. Samozřejmě i česká pravoslavná církev měla své ambice a cíle, jež usilovala prosadit. Usilovala o tom, aby jí byla přiznaná autonomie³ a následně i autokefalita.⁴

Předložená studie přináší detailnější pohled na úsilí Československé obce pravoslavné⁵ získat do pronájmu kostel sv. Kříže na Příkopech, který se jevil jako málo využívaný. Objekt byl v dobrém technickém stavu, vyžadoval pouze úpravu interiéru pro potřeby bohoslužeb v byzantském obřadu. Jedná se o původní práci, jež je založena na studiu pramenů, především Archivu Kanceláře prezidenta republiky, Národního archivu a Archivu Ministerstva zahraničních věcí ČR.

Zájem Československé obce pravoslavné v Praze o kostel sv. Kříže na Příkopech

V pátek 7. května 1920 se Miloš Červinka⁶ vybral do Kanceláře prezidenta republiky. Tento pražský advokát byl v tom čase významným představitelem pravoslavné církve v Čechách. Jeho cílem bylo získat podporu kancléře Přemysla Šámala,⁷ aby intervenoval ve věci předání kostela sv. Karla Boromejského při České vysoké škole technické v Praze pro pravoslavnou církev.

Ačkoliv Církev československá⁸ usilovala o sblížení se srbskou pravoslavnou církví,⁹ kostel měl sloužit potřebám pravoslavné církve, proto si hlavně v interiéru vyžadoval jisté

politické v Praze, 26. 8. 1925.

- 3 Autonomní pravoslavná církev má vnitřně úplnou nezávislost vedení. Zároveň je však ještě do jisté míry závislá na církvi, jež jí přijala, schválila výběr a vysvětila jejího prvního hierarchu a uznala její autonomii. Hermenegil BIEDERMANN, *Autokephalie, Autonomie*; in: Walter Kasper a kol. (eds.), *Lexikon für Theologie und Kirche. Erster band. A – Bis – Barcelona*, Freiburg im Breisgau 2009, s. 1294.
- 4 Autokefalie (řecky autokefalos – samostatný, kefalé – hlava), církevní správní režim, který je vlastní pravoslavným církvím zejména byzantské tradice, který se realizoval v kontextu uspořádání civilních správ národů, v nichž se nacházejí. Toto uspořádání upravuje i institucionální vztahy mezi sesterskými církvemi, z nichž se pravoslavná církev skládá. Autokefální pravoslavné církve jsou sjednocené v otázkách víry, svátostí a kanonického uspořádání „posvátnými kánony apoštolů, ekumenických a místních koncilů a svatých otců“. Mají právo řídit se vlastními vnitřními konstitucemi. Dimitrios SALACHAS, *Autokefalie*; in: Edward G. Farrugia (ed.), *Encyklopedický slovník křesťanského Východu*, Olomouc 2010, s. 137–138.
- 5 V dokumentech se uvádějí názvy: Československá Obec Pravoslavná v Praze, Československá obec pravoslavná v Praze a Pravoslavná Obec Československá v Praze. Poněvadž se v současné literatuře používá jednotný název Československá obec pravoslavná, i v této studii budeme používat tento název. V citátech však zachováme původní názvy, jak jsou uvedeny v dokumentech.
- 6 Miloš Červinka (1863–1936), pražský advokát, protopresbyter, člen předválečné Pravoslavné besedy a předseda Československé obce pravoslavné v Praze.
- 7 Přemysl Šámal (1867–1941), československý politik a kancléř prezidenta Tomáše Garrigua Masaryka.
- 8 Církev československá vznikla na přelomu let 1919 a 1920 oddělením se od římskokatolické církve. Navazovala na tradici husitského hnutí z přelomu 14. a 15. století. Bývalí římskokatoličtí kněží a věřící se snažili převzít římskokatolické chrámy, aby v nich sloužili vlastní bohoslužby, což často provázelo násilí a porušování platných zákonů.
- 9 Část Ústředního výboru Církve československé nesouhlasila s podmínkami, jež kladla srbská pravoslavná církev, a proto k dohodě nedošlo. Křídlo orientované na pravosláví vedené Matějem Pavlíkem (biskup Gorazd) se nakonec v roce 1924 odtrhlo od Církve československé a požádalo o přijetí do České náboženské obce pravoslavné. Pavel MAREK, *Církevní krize na počátku první Československé republiky (1918–1924)*, Brno 2005, s. 261–300.

úpravy. Již dne 11. května se opět zmíněný advokát vybral do prezidentské kanceláře, aby se informoval, co se podniklo v záležitosti získání kostela. Podobně intervenoval rovněž v červnu téhož roku, kdy se obrátil i na ministerstvo školství a národní osvěty, avšak očekávaný výsledek se nedostavil. Spíše naopak. V kostele bylo umístěné muzeum cukrovarnictví, jež nebylo jednoduché v krátkém čase přestěhovat do jiných prostor, nicméně kostel nebyl pronajatý pravoslavné církvi. O celé záležitosti byl informován i prezident Tomáš Garrigue Masaryk,¹⁰ který Červinku začátkem srpna přijal na osobní audienci.¹¹

Nepolitický spolek Československá obec pravoslavná v Praze vznikl v roce 1919 s cílem vykonat přípravné práce pro schválení organizace pravoslavné církve v Československu. Jeho zřízení dne 9. října 1919 vzalo na vědomí ministerstvo vnitra. Zastupoval jej jeho předseda Miloš Červinka, který se jeho jménem dne 3. listopadu 1920 obrátil se žádostí na ministerstvo veřejných prací v Praze. V kostele sv. Mikuláše na Staroměstském náměstí již pravoslavní sloužit nemohli, neboť ten pražská obec propůjčila Církvi československé, která v té době neměla jiné bohoslužebné prostory. Kromě toho musel kostel projít úpravou interiéru, aby se v něm mohly konat bohoslužby podle východního obřadu. Červinka proto navrhoval, aby byl kostel sv. Mikuláše opět pronajat pravoslavným a „*aby byl chrám sv. Kříže na Příkopech propůjčen Církvi československé k účelům bohoslužebným aspoň do té doby, než se jí podaří získati chrám jiný.*“¹²

Červinka si byl vědom zdlouhavých úředních postupů a byrokracie, jež by vyřízení jeho žádosti velmi zpomalily. Požadavek proto poslal kancléři Šámalovi s tím, aby ji odeslal na ministerstvo veřejných prací „*k urychlenému a příznivému vyřízení*“ a „*laskavě ji doporučil*“.¹³ Tím chtěl zajistit, aby se ministerstvo žádostí nejen přednostně zaobíralo, ale ji i kladně vyřídilo. Jaké však muselo být jeho překvapení, resp. zklamání, když i navzdory jeho osobnímu setkání se Šámalem po následných urgencích zjistil, že žádost nebyla odeslána.

Když Červinka dne 21. prosince 1920 opět osobně urgoval svoji žádost v Kanceláři prezidenta republiky, ujal se záležitosti sekční rada Jindřich Říha.¹⁴ Červinkovu žádost odeslal s průvodním listem na ministerstvo veřejných prací, ale zároveň v opise i na ministerstvo školství a národní osvěty, přičemž jej dne 27. prosince obeznámil s tímto postupem.¹⁵ Ministerstvo veřejných prací Červinkovi stručně odpovědělo dne 21. ledna 1921, kdy svoji odpověď zaslalo v opise rovněž Kanceláři prezidenta republiky, že nemůže vyhovět jeho žádosti, neboť „*není podána právní osobou přímo dotčenou, nýbrž tamní obcí jako činitelem majícím na věci zájem pouze v druhé řadě*“.¹⁶

10 Tomáš Garrigue Masaryk (1850–1937), československý státník, filozof, pedagog a sociolog. V letech 1918–1935 byl prvním prezidentem Československé republiky.

11 Archiv Kanceláře prezidenta republiky v Praze, f. Kancelář prezidenta republiky (dále: AKPR, f. KPR), sign. 654 042/64. Pravoslavná obec československá v Praze. Č. D 4 367/20. Opis přípisu Kanceláře prezidenta republiky v Praze Milošovi Červinkovi, 9. 6. 1920.

12 AKPR, f. KPR, sign. 654 042/64. Pravoslavná obec československá v Praze. Žádost Československé obce pravoslavné v Praze Ministerstvu veřejných prací v Praze, 3. 11. 1920.

13 AKPR, f. KPR, sign. 654042/64. Pravoslavná obec československá v Praze. Průvodní list Miloše Červinky Přemyslu Šámalovi, 3. 11. 1920.

14 Jindřich Říha (1881–?), odborový přednosta v Kanceláři prezidenta republiky.

15 AKPR, f. KPR, sign. 654 042/64. Pravoslavná obec československá v Praze. D 9 824/20, 21. 12. 1920.

16 AKPR, f. KPR, sign. 654 042/64. Pravoslavná obec československá v Praze. D 734/21 Odpověď Ministerstva veřejných prací v Praze Československé obci pravoslavné v Praze, 21. 1. 1921.

Červinka si dne 31. ledna 1921 na tento postup stěžoval v Kanceláři prezidenta republiky, protože jej vnímal jako neochotu státních úřadů a zaujatost vůči pravoslavným věřícím. Žádost psal z důvodu, že Církev československá nechtěla ustoupit od využívání kostela sv. Mikuláše v obavách, že pokud tak učiní, sama přijde o prostory a jiné tak lehkou nezíská. Domníval se, že úřady budou jednat vstřícně. Odpověď ministerstva však přišla až po téměř třech měsících a byla „*zcela lakonickým odmítnutím žádosti*“.

Advokát Červinka neskrýval své rozhořčení a zklamání, přičemž jasně naznačil, že je ochotný, v zájmu dosažení vytyčeného cíle, použít i nátlak: „*Panem presidentem i panem ministrem zahraničních záležitostí bylo nám slíbeno, že snaha naše za upravení otázky náboženské cestou mírnou bude všemi úřady podporována. Ovšem ministerstvo veřejných prací zaujímá stanovisko jiné, proti nám vždy odmítavé. Na žádost naši o propůjčení Emauzského chrámu odpovědělo za rok, že to nelze, poněvadž prý chrámy nespádají pod zábor; nyní by snad pod zábor spadaly, ale zase formální nedostatek legitimace. Že by tato formální otázka byla vždy rozhodnou nedomnívali jsme se s ohledem na dosavadní praxi při záborech prováděnou. Dovoluji si upozornit, že pravoslavní pozbyli své trpělivosti a žádají konečné vyřízení svých práv, mojí povinností pak jest oznámiti stav věci biskupovi srbské církve, jakožto našemu ordináriu a žádati o pomoc cestou diplomatickou, čemuž bych se jako občan republiky rád vyhnul nechť se dovoláváti pomoci u vlády jiné proti úřadům své vlasti.*“¹⁷

Ministerský rada Kanceláře prezidenta republiky Josef Patejdl¹⁸ jednal telefonicky i osobně s Piskačem z ministerstva veřejných prací, kde slyšel ty samé argumenty k odmítnutí Červinkovy žádosti, jež byly uvedeny i v písemném stanovisku. Pokud si však Československá obec pravoslavná v Praze podá žádost přímo na ministerstvo veřejných prací a bude žádat o propůjčení kostela sv. Kříže pro vlastní účely, bude se tím ministerstvo zaobírat.

Říha oznámil toto stanovisko dne 4. února 1921 Červinkovi,¹⁹ který o deset dní později poslal na ministerstvo další žádost. V ní již neopakoval vícekrát uvedené argumenty, ale pouze přeformuloval žádost podle pokynů ministerstva, aby „*nám laskavě propůjčen byl nepoužívaný chrám sv. Kříže na Příkopech k účelům bohoslužebným, aspoň na dobu než bude možno celou záležitost konečně upravit a prosíme, aby vyřízení této záležitosti pokud možno nejvíce bylo urychleno*“.²⁰

V odpovědi ze dne 7. března ministerstvo veřejných prací uvedlo, že není kompetentní rozhodovat o propůjčení kostela sv. Kříže pravoslavné církvi, jelikož byl vzpomínaný kostel majetkem studentského nadačního fondu, který spravovalo ministerstvo školství a národní osvěty.²¹

17 AKPR, f. KPR, sign. 654 042/64. Pravoslavná obec československá v Praze. D 734/21 List Miloše Červinku Kanceláři prezidenta republiky v Praze, 31. 1. 1921.

18 Josef Patejdl (1878–1940), odborový přednosta v Kanceláři prezidenta republiky.

19 AKPR, f. KPR, sign. 654 042/64. Pravoslavná obec československá v Praze. D 734/21, 5. 2. 1921?.

20 AKPR, f. KPR, sign. 654 042/64. Pravoslavná obec československá v Praze. D 1 535/21. Opis žádosti Československé obce pravoslavné v Praze Ministerstvu veřejných prací v Praze, 14. 2. 1921.

21 AKPR, f. KPR, sign. 654 042/64. Pravoslavná obec československá v Praze. Č. j. 7869/V – 1921. Opis odpovědi Ministerstva veřejných prací v Praze Československé obci pravoslavné v Praze, 7. 3. 1921.

Rozhodnutí bylo odesláno též Kanceláři prezidenta republiky, což ta vzala na vědomí s tím, že Patejdl v kancelářské poznámce dne 18. března uvedl: „*Viděl 18/3 Patejdl s podotknutím, že vyřízení neodpovídá slibu p. Dra Piskače; ostatně mohlo min. veř. prací, nepovažovalo-li se příslušným, postoupiti věc s oním vyjádřením min. školství a ne opět vyzývati žadatele, aby si podali novou žádost.*“²² Zároveň dne 23. února zaslala ministerstvu odpověď, že vzalo rozhodnutí na vědomí s tím, aby žádost urychleně poslalo na ministerstvo školství a národní osvěty.²³ Ministerstvo dne 4. dubna odpovědělo, že žádost postoupilo kompetentnímu ministerstvu, přičemž však dodalo, že Červinka „*byl již před delší dobou ústně vyrozuměn, že jest se mu obrátiti v této věci na ministerstvo školství a národní osvěty*“.²⁴

Kostel sv. Kříže na Příkopech v Praze

Není jasné, zdali Červinka ústní upozornění ministerstva veřejných prací považoval za dostatečně důležité, či mu věnoval patřičnou pozornost, ale faktem je, že proces předání kostela sv. Kříže pravoslavné církvi neprobíhal podle jeho očekávání. Stále však podle jeho názoru přetrvával stav, že kostel není používán, a proto mohl být propůjčený pravoslavným. Dne 18. března 1921 se spolu s Jaroslavem Alexejem Vaňkem²⁵ obrátili s příslušnou žádostí na Zemskou správu politickou v Praze.

V žádosti kromě jiného uvedli: „*Vzhledem k tomu, že pravoslavná církev, chrám tento nevyhnutelně potřebuje, zejména nyní, kdy má zde svého biskupa a kdy nutno, aby chrám do svátků velikonočních přiměřeně mohl býti upraven, prosíme, aby žádosti dostalo se vyřízení co možno nejrychlejšího.*“²⁶

V tom čase však Zemská správa politická v Praze už o záležitosti věděla, takže se dne 28. února obrátila se žádostí o informace na Ředitelství zemských desek²⁷ v Praze, Radu hlavního města Prahy a na Arcibiskupský úřad v Praze.

Již dne 11. března 1921 se Zemská správa politická od Rady hlavního města Prahy dozvěděla, že kostel sv. Kříže „*není majetkem obce Pražské ani záduší Pražského; pokud zde známe, jest majetkem státním jako součást ústavu pro vzdělání učitelů*“.²⁸ Arcibiskupský úřad v odpovědi ze dne 25. března upřesnil, že správcem kostela je profesor náboženství Jan Re-

22 AKPR, f. KPR, sign. 654 042/64. Pravoslavná obec československá v Praze. D 1 535/21. Odpověď Ministerstva veřejných prací v Praze Kanceláři prezidenta republiky v Praze, 7. 3. 1921.

23 AKPR, f. KPR, sign. 654 042/64. Pravoslavná obec československá v Praze. D 1 535/21. Hlášení panu kancléři, 22. 3. 1921.

24 AKPR, f. KPR, sign. 654 042/64. Pravoslavná obec československá v Praze. D 1917/21. Odpověď Ministerstva veřejných prací v Praze Kanceláři prezidenta republiky v Praze, 4. 4. 1921.

25 Jaroslav Alexej Vaňek (1877–1945), pravoslavný kněz, jenž působil v letech 1921–1923 v Praze.

26 NA, f. ZÚ Praha, CO, kart. 9. Žádost Československé obce pravoslavné v Praze na oddělení XIII. Zemské správy politické v Praze, 18. 3. 1921.

27 Desky zemské byly úřední knihy, do nichž se zapisovala rozhodnutí zemského soudu a též výsady a práva šlechticů a celé země.

28 NA, f. ZÚ Praha, CO, kart. 9. Odpověď Rady hlavního města Prahy Zemské správě politické v Praze, 11. 3. 1921.

inl,²⁹ ale jeho majitelem je Studijní fond.³⁰ Zemská správa politická se proto na konci března obrátila na Bedřicha Mathesia, ministerského radu na ministerstvu školství a národní osvěty, aby podal informace, kdo kostel sv. Kříže používá, od kdy a na jakém právním základě.³¹

Mathesius jako referent Správy pražských budov českého studijního nadačního fondu a nadačního fondu hraběte Millesima v odpovědi Zemské správě politické ze dne 11. dubna 1921 nejen věcně na otázky odpověděl, ale zároveň i poukázal na možnosti, jaké by měli podniknout pravoslavní, pokud by kostel chtěli získat.

Jak ministerský rada uvedl, kostel měla do konce roku 1917 pronajatý pražská posádka vojenské správy, která jej využívala k bohoslužbám pro vojsko. Kromě vojenské správy používalo kostel k bohoslužbám pro studenty německé gymnázium na Příkopech a v roce 1918 i řeckokatoličtí utečenci z Haliče. V roce 1921 však byly v kostele slaveny bohoslužby pouze pro studenty německé reálky z Mikulandské ulice, jež předtím sídlila na nedaleké Jindřišské ulici. Povolení ke sloužení bohoslužeb nebylo nicméně upravené smlouvou se Správou pražských nadačních budov, takže nebylo jasné, na jakém právním základu kostel používají.

Správa rozhodně neměla námitky, aby kostel používali pravoslavní, tedy jiná církev, ale požadovala dohodu s německou reálkou. Rozhodnutí, kdo má používat kostel, však přenechala na Zemskou správu politickou, přičemž „*v případě kladném musela by býti uzavřena nájemní smlouva, která arcit' – vzhledem k dnešnímu stavu otázky o prodeji celého komplexu – mohla by býti uzavřena toliko na krátkou dobu a byla by vždy vypověditelná (po eventuální tříměsíční výpovědi)*“.³²

O týden později, dne 19. dubna 1921, doplnil ještě Mathesius některé důležité informace, mezi nimi např. katastrální čísla a vlastnické vztahy. Kostel sv. Kříže byl zapsán v pozemkové knize Praha – Nové Město jako majetek Českého studentského nadačního fondu konviktního. Jak uvedl, správa kostela a přilehlých budov náležela Správě pražských budov nadačních českého studentského fondu nadačního, jež hradila všechny náklady spojené s opravami a úklidem kostela. Reinl však nebyl jmenován Správou pražských nadačních budov, ale zemskou školskou radou či arcibiskupským úřadem. Opětovně připomenul, že pokud by měl být kostel propůjčený pravoslavné obci, musel by mít nejprve vyřešenou záležitost používání kostela německou reálkou na římskokatolické bohoslužby.³³

Mezitím se dne 16. dubna obrátila Zemská správa politická rovněž na Zemskou školskou radu v Praze v tom smyslu, že nemá podobně jako Správa pražských budov nadačních námitek, aby se změnil aktuální stav, totiž že kostel využívají studenti německých škol. Tyto úřady byly zjevně nakloněné tomu, aby žádosti pravoslavných věřících vyhověly.³⁴

29 Johann Reinl (1864–1935), římskokatolický kněz pražské arcidiecéze, profesor náboženství na C. k. III. německé reálné škole v Praze v Jindřišské ulici.

30 NA, f. ZÚ Praha, CO, kart. 9. Odpověď Arcibiskupské konzistoře v Praze Zemské správě politické v Praze, 25. 3. 1921.

31 NA, f. ZÚ Praha, CO, kart. 9. Koncept žádosti Zemské správy politické v Praze Bedřichu Mathesiovi, 29. 3. 1921.

32 NA, f. ZÚ Praha, CO, kart. 9. Odpověď Správy pražských budov českého studijního nadačního fondu a nadačního fondu hraběte Millesima Zemské správě politické v Praze, 11. 4. 1921.

33 NA, f. ZÚ Praha, CO, kart. 9. Dodatek k odpovědi Správy pražských budov českého studijního nadačního fondu a nadačního fondu hrab. Millesima Zemské správě politické v Praze, 19. 4. 1921.

34 NA, f. ZÚ Praha, CO, kart. 9. Koncept žádosti Zemské správy politické v Praze Zemské školní radě v Praze, 16. 4. 1921 a NA, f. Archiv pražského arcibiskupství (dále: APA) IV, r. 1921, sign. 6 592. Přípis Zemské školní

Na základě získaných informací se Zemská správa politická dospěla k závěru, že římskokatolická církev již kostel k bohoslužbám nepotřebuje, a proto by mohl být za vhodných podmínek propůjčený Československé obci pravoslavné v Praze. Své stanovisko oznámila dne 22. dubna ministerstvu školství a osvěty s tím, aby to ve věci urychleně rozhodlo.³⁵

Stanovisko Pražského arcibiskupského úřadu

Když se koncem dubna 1921 Arcibiskupský úřad v Praze dozvěděl od Reinla o záměru státních úřadů přidělit kostel sv. Kříže Československé obci pravoslavné v Praze, obrátil se dne 6. května 1921 na provinciála piaristů Jindřicha Gregora.³⁶ Požádal o poskytnutí informací, kdo je vlastníkem kostela, zdali byl předán spolu se sousední budovou, jestli je jeho užívání vyhrazeno římským katolíkům a kdo jej spravuje.³⁷

Gregor dne 12. května v odpovědi potvrdil, že kostel vlastní studijní fond a vždy se v něm konaly římskokatolické bohoslužby pro mládež studující na německém gymnáziu a učitelském ústavu. Nakonec napsal: „*Kostel sv. Kříže byl založen pro studující mládež katolickou, a jest si jen přáti, by tomuto svému účelu byl také zachován.*“³⁸

Arcibiskupský úřad v Praze se ztotožnil s Gregorovým názorem a v tomto duchu se obrátil v polovině května na Zemskou správu politickou v Praze. Poněvadž ve svém listu uvedl, že kostel sv. Kříže „*jest kostelem věnovaným bohoslužbám římsko-katolickým,*“ žádal, aby bylo upuštěno od jeho přidělení pravoslavným.³⁹ Své stanovisko a nároky na kostel zopakoval v krátkosti v listu ze dne 28. května s tím, „*aby kostel svému účelu byl ponechán*“. Poukázal při tom na tři rozhodnutí správního dvora a proto žádal, aby „*status quo byl doporučen též vysokému ministerstvu vyučování a národní osvěty.*“⁴⁰

Mezitím – ve dnech dne 25. května a 6. června – informovala Zemská správa politická v Praze ministerstvo školství a národní osvěty, že Arcibiskupský úřad v Praze nesouhlasí s přidělením kostela pravoslavným.⁴¹

Ministerstvo odpovědělo dne 25. června v tom smyslu, že nemá námitky proti propůjčení kostela pravoslavné církvi. Zároveň však zdůraznilo, že „*pokud jde o použití kostela*

rady v Praze, 25. 4. 1921.

35 NA, f. ZÚ Praha, CO, kart. 9. Koncept odpovědi Zemské správy politické v Praze Ministerstvu školství a národní osvěty v Praze, 22. 4. 1921.

36 Jindřich Richard Václav Gregor (1874–1938), římskokatolický církevní hodnostář. V letech 1920–1938 působil jako provinciál piaristů.

37 NA, f. APA IV, r. 1921, sign. 6 592. Koncept přípisu Arcibiskupské konzistoře v Praze provinciálu piaristů Jindřichu Gregorovi, 6. 5. 1921.

38 NA, f. ZÚ Praha, CO, kart. 9. Odpověď provinciála piaristů Jindřicha Gregora Arcibiskupské konzistoři v Praze, 12. 5. 1921.

39 NA, f. APA IV, r. 1921, sign. 6 592. Koncept přípisu Arcibiskupské konzistoře v Praze Zemské správě politické v Praze, 17. 5. 1921 a NA, f. ZÚ Praha, CO, kart. 9. Přípis č. j. 6 594 Arcibiskupské konzistoře v Praze Zemské správě politické v Praze, 17. 5. 1921.

40 NA, f. APA IV, r. 1921, sign. 7214. Koncept přípisu Arcibiskupské konzistoře v Praze Zemské správě politické v Praze, 28. 5. 1921 a NA, f. ZÚ Praha, CO, kart. 9. Přípis č. j. 7214 Arcibiskupské konzistoře v Praze Zemské správě politické v Praze, 28. 5. 1921.

41 NA, f. ZÚ Praha, CO, kart. 9. Koncept přípisu Zemské správy politické v Praze Ministerstvu školství a národní osvěty v Praze, 25. 5. 1921, a Koncept přípisu Zemské správy politické v Praze Ministerstvu školství a národní osvěty v Praze, 6. 6. 1921.

toho pro kultové účely jiné církve než té, již posud sloužil, budiž žádost, o kterou tu jde, vyřízena pořadem instancí po nově vyžádaném vyjádření arcibiskupského ordinariátu v Praze“;⁴² což dala na vědomí i Kanceláři prezidenta republiky.⁴³

Zemská správa politická se opět pro vyjádření stanoviska obrátila na Arcibiskupský úřad v Praze. Stalo se tak dne 17. července 1921.⁴⁴

Intervence Pražského arcibiskupského úřadu u senátora Karla Hilgenreinera

Arcibiskupský úřad zopakoval dne 30. července 1921 svůj odmítavý postoj k záměru státních úřadů propůjčit kostel sv. Kříže Československé obci pravoslavné v Praze. Nechtěl udělit souhlas a rozhodovat, kdežto „jsou důvody, uvedené v žádosti pravoslavné církve upřílišněny, poukazuje jen, že z důvodů státní oportunitity jest nutno, aby kostel byl ponechán nynějšímu účelu.“⁴⁵

Ponevadž kompetentní státní úřady neměly vůči požadavku Československé obce pravoslavné v Praze propůjčit jim kostel námitky, bylo pro Arcibiskupský úřad nutností obrátit se o pomoc na vlivná místa. Ještě v ten samý den, tedy 30. července 1921, se Arcibiskupský úřad písemně obrátil na senátora Karla Hilgenreinera.⁴⁶ Právě jeho zájem i angažovanost pro „německou věc“ byla příslibem, že mu osud kostela a hlavně bohoslužeb pro německé studenty nebudou lhotežné.

Arcibiskupský úřad jej informoval o žádosti pravoslavné církvi a při vyslovení jasného nesouhlasu žádal, aby zůstal v platnosti aktuální stav. Kromě zmíněného se dále vyslovoval, že „za důvody státní oportunitity považuje arcibiskupská konsistoř, aby studenti a věřící německého jazyka měli v Praze aspoň jeden kostel, kde by mohli býti přítomni katolickým bohoslužbám (viz německé protestanty). Ovšem v našem případě by velmi prospělo, kdyby i všedního dne aspoň jedna mše sv. byla v tomto kostele sloužena a v žádosti církve pravoslavné nebylo proto psáno, že kostel jest opuštěný.“⁴⁷ List končil slovy: „Dávajíc Vaši Vysoké Důstojnosti věc na vědomí, žádá arcibiskupská konsistoř, abyste ráčil svým vlivem a za pomoci klubu poslanců lidové strany kostel sv. Kříže pro naši sv. církev uhájiti.“⁴⁸

Arcibiskupský úřad Hilgenreinera o čtrnáct dní později informoval, že Zemská politická správa odmítla dne 6. srpna 1921 vyhovět žádosti Československé obce pravoslavné

42 NA, f. ZÚ Praha, CO, kart. 9. Přípis č. j. 39 162/21 Ministerstva školství a národní osvěty v Praze Zemské správě politické v Praze, 25. 6. 1921.

43 AKPR, f. KPR, sign. 654 042/64. Pravoslavná obec československá v Praze. D 3468/21. Odpověď Ministerstva školství a národní osvěty v Praze Kanceláři prezidenta republiky v Praze, 25. 6. 1921.

44 NA, f. ZÚ Praha, CO, kart. 9. Koncept přípisu Zemské správy politické v Praze Arcibiskupské konzistoři v Praze, 17. 7. 1921, a NA, f. APA IV, r. 1921, sign. 10 741. Přípis Zemské správy politické v Praze Arcibiskupské konzistoři v Praze, 17. 7. 1921.

45 NA, f. APA IV, r. 1921, sign. 10 741. Koncept přípisu Arcibiskupské konzistoře v Praze Zemské správě politické v Praze, 30. 7. 1921, a NA, f. ZÚ Praha, CO, kart. 9. Přípis č. j. 10 741 Arcibiskupské konzistoře v Praze Zemské správě politické v Praze, 30. 7. 1921.

46 Karl Hilgenreiner (1867–1948), německý kněz, teolog a politik, přední člen Německé křesťansko-sociální strany lidové a senátor Národního shromáždění ČSR.

47 NA, f. APA IV, r. 1921, sign. 10 741. Koncept listu Arcibiskupské konzistoře v Praze Karlu Hilgenreinerovi, 30. 7. 1921.

48 Tamtéž.

v Praze. Arcibiskupský úřad se však domníval, že se pravoslavná církev odvolá na Ministerstvo školství a národní osvěty.⁴⁹

Stížnost Československé obce pravoslavné v Praze

Od podání žádosti Československé obce pravoslavné Zemské správě politické uplynuly více než čtyři měsíce. Teprve dne 6. srpna 1921 oznámila Zemská správa politická žadatelovi nejen zamítavé stanovisko Arcibiskupského úřadu, nýbrž i příslušné zdůvodnění následovně: „*Ježto pak kostel tento byl nesporně věnován bohoslužebným účelům církve katolické a následkem toho jest k dispozici s kostelem tím v ohledu rituálním a bohoslužebným jedině Arcibiskupská konsistoř jako povoláný církevní úřad římsko-katolický oprávněna, nemůže státní správa zastupující knihovního vlastníka kostela toho, shora uvedené žádosti tamní vyhoviti.*“⁵⁰

Stanovisko Arcibiskupského úřadu, jež přijala i Zemská správa politická, chápali pravoslavní nikoliv pouze jako neochotu, ale přímo jako zlý úmysl zabránit jim v získání kostela.⁵¹ Využili tedy svých práv a dne 6. září adresovali prostřednictvím Zemské správy politické v Praze stížnost, na některých místech i ostře formulovanou, na ministerstvo školství a národní osvěty. Červinka v ní hned na začátku zdůraznil, že ačkoliv byla záležitost velmi naléhavá a její vyřízení jednoduché, trvalo to až pět měsíců, přičemž odpověď byla zamítavá.

Z pohledu pravoslavných učinily kompetentní úřady při rozhodování dvě zásadní chyby, a to nesprávně nahlíželi na právní podstatu věci a pochybily v procesním postupu. Stížnost se neztotožnila s názorem, že je nesouhlas ze strany arcibiskupského úřadu dostatečným důvodem k tomu, aby byla žádost zamítnuta. Vlastníkem totiž nebyl arcibiskupský úřad, ale studijní fond, a tedy jedině jeho představitelé měli právo ve věci rozhodnout. Je sice pravda, že kostel byl používán k římskokatolickým bohoslužbám, ale i na území Prahy existovaly příklady, že i jiné kostely změnilo svého majitele a dokonce již ani nesloužily k bohoslužebným účelům katolické církvi.

Pravoslavní se se svojí žádostí obrátili přímo na státní úřady, protože jim bylo jasné, že „*konsistoř se kostela dobrovolně nezřekne, třeba ho nepotřebovala pro účely své.*“ V tomto kontextu vyjádřili rozhořčení i zklamání, že je navzdory novým poměrům ve státě římskokatolická církev státními úřady stále privilegovaná. Správce kostela zastupující vlastníka by měl rozumět, že „*jest daleko prospěšnějším, aby kostel bez porušení jeho podstaty propůjčen byl dočasně, za náhradu církvi t. j. občanům, kteří ho nutně potřebují, než aby zůstal nepoužit jedině proto, že církev jiná, která ho naprosto nepotřebuje, by si toho přála.*“

Stěžovatel se opětovně rozhořčoval nad skutečností, že by v celé záležitosti měly mít rozhodující slovo školské úřady, jelikož kostel používali studenti, a nikoliv Arcibiskupský

49 NA, f. APA IV, r. 1921, sign. 11 440. Koncept listu Arcibiskupské konsistoře v Praze Karlu Hilgenreinerovi, 13. 8. 1921.

50 NA, f. ZÚ Praha, CO, kart. 9. Koncept odpovědi Zemské správy politické v Praze Československé obci pravoslavné v Praze, 6. 8. 1921, resp. NA, f. APA IV, r. 1921, sign. 11 440. Opis odpovědi Zemské správy politické v Praze Miloši Červinkovi, 6. 8. 1921.

51 Vladimír GRIGORIČ, *Pravoslavná Církev v Republice Československé*, Praha 1926, s. 68–69.

úřad. Zdůraznil, že nastala změna poměrů, takže by měly státní úřady mít zájem „na urovnání a uklidnění poměrů náboženských a církevních“. Stěžovatel žádal, aby bylo rozhodnutí Zemské správy politické ze dne 6. srpna 1921 zrušeno a původní žádosti vyhověno. Na konci stížnosti Červinka uvedl: „*Ježto pak jest nanejvýš nutno, aby záležitost tato, která se projednává od listopadu m. r., došla svého ukončení, prosíme, aby rozhodnutí dle možnosti s největším urychlením bylo vydáno.*“⁵²

Zemská správa politická tuto stížnost odeslala dne 21. září 1921 na ministerstvo školství a národní osvěty s tím, že byla podaná v zákonné lhůtě.⁵³

Nárok ruské pravoslavné komunity

Do Kanceláře prezidenta republiky přicházel rovněž Vladimír Rafalskij,⁵⁴ jenž zastupoval zájmy ruských pravoslavných emigrantů pod jurisdikcí arcibiskupa Jevlogija.⁵⁵ Ti si činili nároky na pražský kostel sv. Mikuláše na Starém Městě. Červinka často opakoval argument, že tento kostel využívala pravoslavná církev, ale pravdou bylo, že od roku 1870 v něm slavila bohoslužby ruská pravoslavná církev.

Ruští pravoslavní věřící citlivě vnímali, že se jejich oprávněné požadavky setkávají ze strany státních úřadů s nepochopením. Proto považovali za nutné, aby se v Československu řešilo postavení ruské pravoslavné církve. Bylo nezbytné je vyřešit ke vzájemné spokojenosti a dát do pořádku záležitosti, jež se nahromadily během první světové války i krátce po vzniku Československé republiky, zejména s ohledem na návrat zabaveného majetku a ustanovení pravoslavných duchovních pro jednotlivé komunity.

Důležitou úlohu v tomto procesu sehrál nejen Rafalskij, ale i protojerej Michail Stelmašenko,⁵⁶ který se v polovině srpna 1921 přestěhoval do Prahy, kde aspiroval na úřad duchovního ruské komunity pravoslavných emigrantů. Z rozhovoru během návštěvy Rafalského v Kanceláři prezidenta republiky dne 10. srpna byl zhotoven písemný záznam, v němž se odrážely požadavky ruské komunity v Praze.⁵⁷

Čeští pravoslavní měli představu, že se ruští pravoslavní se vznikem a uznáním pravoslavné národní církve v Čechách stanou součástí jejích farností, a to nejen personálně, ale rovněž s ruskými chrámy a majetkem. Ruští pravoslavní s tímto názorem nesouhlasili. Zatímco se oni nacházeli pod jurisdikční správou Jevlogija, Československou obec pravoslavnou v tom čase přijal do své jurisdikce nišský biskup Dositej.⁵⁸

52 NA, f. ZÚ Praha, CO, kart. 9. Stížnost Československé obce pravoslavní v Praze Ministerstvu školství a národní osvěty, 6. 9. 1921.

53 NA, f. ZÚ Praha, CO, kart. 9. Koncept odpovědi Zemské správy politické v Praze Ministerstvu školství a národní osvěty v Praze, 21. 9. 1921.

54 Vladimír Trifilijevič Rafalskij (1886–1945), ruský diplomat a polyglot. Ačkoliv zastupoval ruskou vládu, odmítal spolupracovat s bolševiky. Od roku 1919 působil v Československu jako tajemník ruské diplomatické mise v Praze.

55 Jevlogij, vlastním jménem Vasilij Semenovič Georgievskij (1868–1946), metropolita ruských církví v západní Evropě se sídlem v Paříži.

56 Michail Avksentijevič Stelmašenko (1864–1925), ruský pravoslavný duchovní, protojerej a monarchista.

57 AKPR, f. KPR, sign. T 1 153/21. Kancelář prezidenta republiky, 10. 8. 1921.

58 Dositej, vlastním jménem Dragutin Vasić (1878–1945), srbský pravoslavný biskup v Niši a první metropolita v Záhřebu.

Již dost napjaté vztahy mezi ruskými a českými pravoslavnými zkomplikoval spor duchovních Vaňka a Stelmašenka, kdo má stanout v čele pravoslavné komunity v Praze a vést církevní matriky. Kompetentní státní úřady se ve sporu dvou stran snažily zachovat zdrženlivost, byť vnímali, že se ruští pravoslavní reprezentovaní Rafalským a Stelmašenkem zasazují pouze za práva vlastních věřících, kdežto Československá obec pravoslavná reprezentovaná Červinkou a Vaňkem zahrnuje všechny pravoslavné bez ohledu na národnost, s čímž se státní úředníci dokázali ztotožnit ve větší míře.⁵⁹

Po další Rafalského intervenci v Kanceláři prezidenta republiky se v písemném záznamu zhotoveném ze setkání uvádí: „*Ruská církev domáhá se již delší dobu pod vedením Dra. Červinky propůjčení kostela u Sv. Kříže na Příkopech. Původně žádala jej pro církev Československou, a když to narazilo na odpor kruhů katolických, žádá jej nyní pro sebe. Ministerstvo školství, jakožto nejvyšší úřad nadační a školský nečiní proti tomu námitek a naznačilo to ve svém přípisu zemské správě politické ze dne 25. června 1921 č. 39 162. Jde tedy nyní o souhlas arcibiskupského ordinariátu. Podle sdělení min. r. Müllera⁶⁰ pokusí se Dr. Červinka vyjednatí to ústně a domnívá se, že arcibiskupský ordinariát svého souhlasu neodepře, když se jedná o církev ruskou, tedy paralelní církev, a nikoli Československou, která je do jisté míry církví konkurenční. Budu sám ještě s Drem. Červinkou o věci té jednatí.*“⁶¹

O skutečném Červinkově úmyslu dnes můžeme pouze spekulovat. Mohla to být z jeho strany pouze taktika, jak co nejdříve přesvědčit Arcibiskupský úřad. Z dokumentů je však zjevné, že Červinka sice žádal pronájem kostela sv. Kříže pro pravoslavné, nicméně pro Československou obec pravoslavnou v Praze, nikoliv pro ruskou pravoslavnou církev složenou z ruských emigrantů, které zastupovali Rafalskij a Stelmašenko.

Snaha Československé obce pravoslavné v Praze o dohodu s arcibiskupstvím

Červinka hledal podporu mezi úředníky ve státní správě a politice.⁶² Na jedné straně se snažil naplnit cíle českého pravoslavného církevního společenství i vlastní ambice, na druhé straně učinil množství zásadních chyb.⁶³

Dne 22. září 1921 se obrátil přímo na Arcibiskupský úřad se žádostí, v níž zopakoval známé argumenty.⁶⁴ Současně zdůraznil, že nevyužívanou „školní kapli“ chce propůjčit pouze dočasně, a nikoliv pro Církev československou, ale výlučně pro pravoslavnou církev.⁶⁵ Opis této žádosti odeslal dne 26. září rovněž do Kanceláře prezidenta republiky s prosbou o podporu.⁶⁶

59 Pavel MAREK – Volodymyr BUREHA, *Pravoslavní v Československu v letech 1918–1953. Příspěvek k dějinám Pravoslavné církve v českých zemích, na Slovensku a na Podkarpatské Rusi*, Brno 2008, s. 195–199.

60 Václav Müller (1875–1958), právník a pedagog, přednosta církevního oddělení ministerstva školství a národní osvěty.

61 AKPR, f. KPR, sign. T 1 153/21. Kancelář prezidenta republiky, 12. 9. 1921.

62 Srov.: AKPR, f. KPR, sign. 654 042/64. Pravoslavná obec československá v Praze.

63 Pavel MAREK – Martin LUPČO, *Nástin dějin pravoslavné církve v 19. a 20. století. Prolegomena k vývoji pravoslaví v českých zemích, na Slovensku a na Podkarpatské Rusi v letech 1860–1992*, Brno 2012, s. 50.

64 Podepsali ji Miloš Červinka, Jaroslav Alexej Vaněk, Božín D. Petkovič, Cyril Pelikán, Jan Rixa a Václav Royt.

65 NA, f. APA IV, r. 1921, sign. 13 773. List Československé obce pravoslavné v Praze Arcibiskupské konzistoři v Praze, 22. 9. 1921.

66 AKPR, f. KPR, sign. 654 042/64. Pravoslavná obec československá v Praze. D 4 625/21. Průvodní list k žádosti Československé obce pravoslavné v Praze Kanceláři prezidenta republiky v Praze, 26. 9. 1921.

Arcibiskupský úřad žádost přijal, nicméně stanovisko k věci nezměnil. Římskokatolická církev nabyla totiž v tomto období bohaté a velmi negativní zkušenosti s chováním Církve československé, jež se, i násilím, domáhala kostelů a farských budov římskokatolické církve. Byla též velmi dobře informovaná, že podobné praktiky používala i pravoslavná církev na Podkarpatské Rusi a východním Slovensku, kde násilně zabírala chrámy a farské budovy řeckokatolické církve.

Rovněž tyto obavy sehrály své, takže katolická církev nebyla ochotná ustoupit ze svého stanoviska. Ve stručné odpovědi ze dne 13. října uvedl Arcibiskupský úřad Československé obci pravoslavné v Praze následující: „*K tamnímu přípisu sděluje arcibiskupská konsistoř, že s odpovědí musí být posečkáno do návratu pana nuncia z Říma.*“⁶⁷

Převod tak významného majetku, respektive rozhodování v takto závažné záležitosti, muselo být zřejmě konzultované s Vatikánem, a to prostřednictvím apoštolského nuncia v Praze, kterým tenkrát byl Clemente Micara.

Snaha Československé obce pravoslavné v Praze dohodnout se se Svatým stolicem

Pravoslavní se s rozhodnutím Arcibiskupského úřadu pochopitelně neztotožnili a snažili se rozhodnutí zvrátit. Rozuměli, že arcibiskupství se snaží získat čas, proto se obrátili přímo na nejvyšší instanci – na Svatý stolec.

Více světla do záležitosti vnáší přípis ministerstva školství a národní osvěty Kanceláři prezidenta republiky ze dne 5. prosince 1921, v němž byl nejen podaný stručný souhrn rozhodnutí a stanovisek kompetentních úřadů, ale rovněž představený další Červinkův záměr, jak by konečně mohl dosáhnout propůjčení kostela sv. Kříže Československé obci pravoslavné.

V přípise se uvádí, že Arcibiskupský úřad s propůjčením kostela nesouhlasí: „*Z toho důvodu zemská politická správa jako zástupce knihovního vlastníka tohoto kostela nemohla vyhověti žádosti za jeho propůjčení, pokud to na vlastníkově záleží, a dala v tom smyslu vyrozumění Dru Milošovi Červinkovi jako zástupci pravoslavné obce v Praze.*“ *Proti tomuto rozhodnutí podal Dr. Červinka rekurs na zdejší ministerstvo, jenž však není dosud vyřízen, a to hlavně z toho důvodu, že mezitím zahájila tato pravoslavná obec novou akci, aby se jí tohoto kostela dostalo, již by se snad stal rekurs právě zmíněný bezpředmětným.*

Obec tato podala sem totiž žádost adresovanou na vyslanectví československé republiky při papežském dvoře v Římě, v níž poukazuje na to, že arcibiskupská konsistoř pražská nechce sama dáti svolení ku používání kostela sv. Kříže pravoslavnou církví, a odůvodňuje to tím, že to nepatří do její pravomoci, ježto papežská stolice si vyhradila v takovýchto případech o věci rozhodovati. Vyslanectví se proto žádá, aby se této věci ujalo a působilo u papežského stolce k brzkému vyřízení této žádosti.

Pravoslavná obec v doprovodu této žádosti dožadovala se toho, aby ministerstvo školství a národní osvěty tuto žádost dodalo ministerstvu zahraničních věcí se svým doporučením, aby toto ministerstvo posléze uvedené ji mohlo odeslati vyslanectví nahoře zmíněnému.

67 NA, f. APA IV, r. 1921, sign. 13 773. Koncept odpovědi Arcibiskupské konsistoře v Praze Československé obci pravoslavné v Praze, 13. 10. 1921.

Ač tato cesta jest nezvyklá a mohla se žadatelka obrátiti na vyslanectví v Římě přímo, přesto ministerstvo školství a národní osvěty zaslalo tuto žádost ministerstvu zahraničních věcí přípisem ze dne 24. října 1921, č. 91 029, k případnému dalšímu řízení a podotklo, že proti propůjčení tohoto kostela, jenž jest vyznačen jako majetek českého studijního fondu a jeho bylo dosud užíváno pro katolické bohoslužby středoškolské mládeže, z hlediska nadačního a školského není námitek. O výsledku této žádosti není zde dosud nic známo.“⁶⁸

Intervence Kamila Krofta ve Vatikánu ve prospěch pravoslavných

Červinka se obrátil přímo na Kamila Kroftu,⁶⁹ československého vyslance u Svatého stolce. Požádal jej o pomoc a intervenci, ale učinil tak soukromou cestou, nikoliv oficiálně. Proto i Krofta nejprve záležitost propůjčení pražského kostela sv. Kříže pouze soukromě představil státnímu sekretáři kardinálu Pietru Gasparrimu.⁷⁰ Až když mu žádost pravoslavných přišla též úřední cestou z ministerstva zahraničních věcí, mohl ji jako takovou prezentovat při svých rokováních se zástupci Svatého stolce.

Další informace k záležitosti se dozvídáme z Kroftovy řádné zprávy ministerstvu zahraničních věcí, jíž odeslal dne 30. listopadu 1921. Uvádí v ní i poměrně podrobný popis toho, jak v záležitosti propůjčení kostela sv. Kříže na Příkopech intervenoval u představitelů Svatého stolce.⁷¹

Ve zprávě se uvádí: „*Dostav nejprve soukromě opis žádosti pražské obce pravoslavné za přenechání kostela sv. Kříže na Příkopech, zmínil jsem se o tom 18. listopadu kardinálu Gasparrimu. Vyložil jsem mu, že pražská obec pravoslavná byvší za války připravena o kostel sv. Mikuláše a nemohouc se domoci jeho vrácení, protože byl propůjčen Církvi československé, domáhá se onoho malého a opuštěného kostela sv. Kříže. Protože je k tomu potřebí souhlasu papežské stolice, podali žádost ministerstvu věcí zahraničních, aby tento souhlas Vatikánu vymohlo.*“

„*Dovolávají se přitom,*“ pokračoval československý vyslanec u Svatého stolce, „*svých dobrých styků s katolíky a upozorňují, že by učinilo příznivý dojem mezi pravoslavnými, kdyby Vatikán vyhověl jejich žádosti. Opis své žádosti poslali mi soukromě, abych se jí ve Vatikáně ujal. Nemaje o tom od své vlády nic nařízeno, zmiňuji se o žádosti pražských pravoslavných, jen abych poznal názor kardinálův o ní. Kardinál ihned velmi rozhodně odmítl možnost přenechání katolického kostela pravoslavným.*“

Byl rozhodně přesvědčen, že „shoda mezi pravoslavnými a katolíky může být, ale je třeba, aby si každý zůstal ve svém, aby pravoslavní nesahali po tom, co náleží katolíkům. Ať si vymáhají vrácení kostela uchváceného schizmatiky. Na mou poznámku, že se kostela, o nějž se pravoslavní ucházejí, vůbec neužívá, odvětil kardinál, že snad by se ho mohlo užívat

68 AKPR, f. KPR, sign. 654 042/64. Pravoslavná obec československá v Praze. D 5940/21. Přípis Ministerstva školství a národní osvěty Kanceláři prezidenta republiky v Praze, 5. 12. 1921.

69 Kamil Krofta (1876–1945), historik, univerzitní profesor, diplomat a politik. V letech 1920–1921 zastával post československého vyslance u Svatého stolce.

70 Pietro Gasparri (1852–1934), italský církevní hodnostář. V letech 1914–1930 působil jako státní sekretář Svatého stolce.

71 Podobné informace o rozhovorech s Gasparrim a Borgonginim Ducou si Krofta zaznamenal s daty 18. listopadu a 30. listopadu 1921 i ve svém deníku: Jindřich DEJMEK (ed.), *Kamil Krofta. Diplomatický deník. 1919–1922*, Praha 2009, s. 229 a 230–231.

později. A když jsem se nakonec otázel, nemá-li tedy žádost pražských pravoslavných naděje na příznivé vyřízení, kdyby byla Vatikánu podána, kardinál zcela rozhodně prohlásil, že se jí jistě nevyhoví.

Když potom žádost pražských pravoslavných došla úředně z ministerstva věcí zahraničních (č. j. 29 690/III-21), promluvil jsem o ní přece ještě se zástupcem kardinála Gasparriho Mons. Borgonginim⁷² (30. listopadu). Pověděl jsem mu ovšem, co mi o té věci řekl kardinál, ale podotkl jsem, že kardinál jsa toho dne poněkud podrážděn, dosti jí snad neuvážil a neřekl tudíž posledního slova. Připomenul jsem též, že tu nejde o žádost naší vlády, nýbrž o žádost pražské obce pravoslavných, kterou prostě přednáším. Mám však za svou povinnost upozornit na důvody, jež sami pro svou žádost uvádějí, zejména že by příznivé vyřízení žádosti přispělo k sblížení církve pravoslavné s katolickou, jehož si přece též Vatikán přeje.

Mons. Borgongini odpověděl, že uznává tyto důvody, ale myslí, že Sv. stolice nemůže vyhovět žádosti pražských pravoslavných. Jde tu o věc zásadní, dogmatickou. Církev katolická může mít nejlepší styky s pravoslavnými, může se jich ujímat v jejich utrpení, bídě, hladu atd., ale nesmí a nemůže je podporovat ve vykonávání kultu. Borgongini uvedl příkladem: katolík může prý prokazovat všemnu dobročinnost pravoslavným, ale nesmí zapálit svíci, chtějí-li sloužit mši svým obřadem. Proto Sv. stolice nemůže svolit k pražské žádosti.

Namítl jsem, že snad by se přece našel způsob, jak jí vyhovět. A položertem jsem dodal, že by vláda, jež jako patron rozhoduje o tom kostele, propůjčila jej prostě pravoslavným, Sv. stolice by sice protestovala, ale strpěla to. Borgongini nevyklučoval sice této možnosti, ale projevil názor, že by se snad mohl najít také jiný způsob. Kdyby např. šlo o prodej kostela katolického pravoslavným, mohl by se kostel nejprve prodat komukoli nebo vyvlastnit.

Sv. stolice by to mohla připustit, nevědouc, že by kostel měl sloužit kultovním potřebám jiné církve; teprve potom by kostel mohl přejít do pravoslavné [církve], k čemuž by již nebylo třeba souhlasu Vatikánu. V případě, o němž jde, takový postup by asi nebyl možný, ale snad by se přišlo na něco jiného, kdyby se podrobně znaly místní poměry. Vatikán by o tom musil pojednat s místními činiteli církevními. Mons. Borgongini nakonec slíbil, že se této věci ujme a pokusí se najít nějaké východisko. Smluvili jsme tedy, že mu dodáme písemně hlavní data ze žádosti pražské obce pravoslavné způsobem zcela neformálním; on věc vyšetří a oznámí nám výsledek.⁷³

Intervence Miloslava Niederleho ve Vatikánu ve prospěch pravoslavných

Vyslanec Kamil Krofta odešel dne 16. prosince 1921 z Říma a československé vyslanectví jako chargé d'affaires vedl Miloslav Niederle.⁷⁴ I ten se o záležitosti propůjčení kostela sv. Kříže Československé obci pravoslavné nejen zajímal, ale, podle zanechaných instrukcí od Krofty, rovněž on se snažil aktivně řešit věc přímo ve Vatikánu.

72 Francesco Borgongini Duca (1884–1954), italský církevní hodnostář. Od roku 1921 zastával post podsekretáře Kongregace pro mimořádné církevní záležitosti; o rok později se stal sekretářem této kongregace.

73 Archiv Ministerstva zahraničních věcí (dále: AMZV), f. Politické zprávy – Vatikán, rok 1921. Jedenáctá souhrnná politická zpráva vatikánského vyslanectví za rok 1921, 30. 11. 1921. Zpráva byla publikovaná: Marek Šmíd – Daniel Atanáž MANDZÁK – Eva HAJDINOVÁ (eds.), *Svatý stolec a Československo I. Edice dokumentů z let 1920–1922*, Praha 2022, s. 303–304.

74 Miloslav Niederle (1890–?), právník a diplomat. Od června 1920 byl legačním tajemníkem československého vyslanectví u Svatého stolce. Od zimy 1921 do jara 1922 vedl toto vyslanectví jako chargé d'affaires.

Během audience u státního sekretáře Gasparriho se dne 23. prosince 1921 ptal i na tuto záležitost, přičemž ve zprávě ministerstvu zahraničí uvedl: „*Při této příležitosti upozornil jsem jej na pro memoria, jež předám Mons. Borgonginimu, jemuž toto bylo slíbeno vyslancem Kroftou, a jež se týká žádosti pražské obce pravoslavné za propůjčení kostela sv. Kříže na Příkopech. Upozornil jsem jej, že zmíněná obec je stoupenkyní myšlenky sblížení obou církví, čemuž však kardinál, jak se zdálo, mnoho nevěřil, a naopak znova mne upozorňoval rozhořčeně, že naše vláda podporuje schismatické hnutí. Ujistil jsem jej nestranností své vlády v otázkách záležitostí různých církví.*“⁷⁵

Niederle vypracoval pro memoria, v němž zopakoval známé argumenty. Uvedl též, že je kostel sv. Kříže pouze školní kaplí, navíc delší čas nevyužívanou římskokatolickou církví, který je součástí bloku budov určených na prodej Krajinské bance na výstavbu bankovního paláce. Ačkoliv kostelu hrozí zničení, Arcibiskupský úřad i tak odmítl udělit požadované povolení s tím, že jedinou kompetentní autoritou, jež může toto rozhodnutí učinit, je Svatý stolec.⁷⁶

Ministerstvo školství a národní osvěty nemělo námitky, aby kostel používala pravoslavná církev, která jej chtěla používat maximálně tři roky, po něž by v něm nedovolila jiné církvi sloužit bohoslužby. Pokud by bylo žádosti vyhověno, pomohlo by to jistě ke sblížení obou církví.⁷⁷

Nevíme přesně kdy, ale zdá se, že ještě koncem prosince 1921, odevzdal Niederle pro memoria představitelům Svatého stolce. V řádné zprávě ministerstvu zahraničních věcí v Praze dne 21. ledna informoval o výsledku jednání: „*Přes tato fakta dostalo se mi nótou, č. j. B-29 741, ze dne 2. ledna 1922 odpovědi odmítavé v tom smyslu, že Sv. stolice nemůže postoupiti užívání katolického kostela jiné konfesi náboženské. Ministerstvu zahraničních věcí podána o tom zpráva přípisem, č. j. 4-2/22 pol., z 4. ledna 1922.*“⁷⁸

Krofta, a po něm vícekrát i Niederle upozorňovali kompetentní úředníky na ministerstvu zahraničí, že Svatý stolec nejprve diplomatickým jazykem a později i velmi otevřeně deklaroval, že je přesvědčen, že státní úřady a československá vláda podporují schizmatické hnutí a církve v Československu, aby tím oslabili vliv katolické církve. Je tedy pochopitelné, že s tímto postojem vzájemné nedůvěry se nemohlo najít řešení v záležitosti propůjčení kostela sv. Kříže, s nímž by byly spokojené všechny zúčastněné strany, tedy Československá obec pravoslavná v Praze, Arcibiskupský úřad v Praze a kompetentní státní úřady.

Závěr

Československá obec pravoslavná v Praze se i v následujících letech snažila získat vlastní bohoslužebné prostory. Kromě kostela sv. Kříže se ucházela o kostel na Emauzích, Mini-

75 AMZV, f. Politické zprávy – Vatikán, rok 1921. Dvanáctá souhrnná politická zpráva vatikánského vyslanectva za rok 1921, 3. 1. 1922.

76 K prodeji bloku kláštera piaristů v Panské ulici před první světovou válkou podrobněji např. NA, f. APA IV, r. 1912. Koncept přípisu provinciála řádu piaristického Rabrhela knížecí arcibiskupské konsistoři, 17. 6. 1912.

77 Archivio Storico della Sezione per i Rapporti con gli Stati della Segreteria di Stato (AA. EE. SS.), Cecoslovacchia, III periodo, fascicl 2, ff. 49-50. Č. j. 858/135 21pol. Československé vyslanectví u Svatého stolce. Pro memoria, 22. 12. 1921.

78 AMZV, f. Politické zprávy – Vatikán, rok 1922. První souhrnná politická správa vatikánského vyslanectva za rok 1922, 27. 1. 1922.

sterstvo školství a národní osvěty ji doporučovalo, aby se raději ucházela o kostel sv. Václava na Zderaze nebo o kostel sv. Karla Boromejského. Sama však měla i jiné vážné problémy, když procházela vnitřními spory s dalšími komunitami hlásícími se k pravoslaví. Červinka se vícekrát vyslovil, že nemají záměr převzít kostely násilně, ale spoléhají se na dohodu s Arcibiskupským úřadem a pomoc státních úřadů. Toto se však nedělo ani rychle, ani podle jeho představ.

Ministerstvo školství a národní osvěty se dne 1. listopadu 1924 dotázalo Zemské správy politické, jestli pravoslavní trvají na projednání své stížnosti ze dne 6. září 1921, v níž argumentovali tím, že kostel sv. Kříže na Příkopech „*po dlouhou dobu k bohoslužbám katolickým používán vůbec nebyl, kdežto nyní se kostela již používá k bohoslužbám řeckokatolickým*“.⁷⁹ Ministerstvo se v této věci dne 13. listopadu obrátilo přímo na Českou náboženskou obec pravoslavnou v Praze,⁸⁰ v níž se poměry mezitím změnily, neboť jej byla přiznána autonomie a její členové usilovali i o uznání autokefality.

Odpověď ze dne 21. listopadu 1924 podepsali arcibiskup Sawatij⁸¹ a protopresbyter Červinka. Opět zpochybnili všechny důvody zamítnutí jejich původních žádostí. Zdůraznili, že římskokatolická církev překročila své kompetence vydáním negativního stanoviska k pronájmu kostela a zároveň potvrdila, že ho nepotřebuje, když jej poskytla řeckokatolické církvi. Žádali proto, aby jim byl kostel přidělen, poněvadž o to žádají již několik let.⁸²

Státní úřady sice vedly vyšetřování, jak se kostel dostal do rukou řeckých katolíků, nicméně záležitost vyzněla do ztracena. Nové vedení České náboženské obce pravoslavné v Praze totiž uznalo, že kostel sv. Kříže nezíská, proto v březnu 1927 dále netrvalo na projednávání a rozhodnutí stížnosti, ale svoji pozornost soustředilo na jiné objekty, jež chtělo získat.⁸³

79 NA, f. ZÚ Praha, CO, kart. 9. Přípis Ministerstva školství a národní osvěty v Praze Zemské správě politické v Praze, 1. 11. 1924; NA, f. APA IV, r. 1921, sign. 4 794. Přípis přednosta kanceláře Karáska Zemského úřadu v Praze veleředělojnému arcibiskupskému ordinariátu, 12. 4. 1930.

80 Miloš Červinka, předseda Československé obce pravoslavné, koncem července 1921 předložil na schválení ministerstvu školství statut České náboženské obce pravoslavné, jenž byl dne 31. března 1922 schválený. Ustanovující shromáždění České náboženské obce pravoslavné se uskutečnilo dne 15. června 1922. Předsedou se stal Miloš Červinka, náměstký Jan Rixa a Václav Royt. Duchovním správcem byl zvolený archimandrita Sawatij, pozdější pražský arcibiskup.

81 Arcibiskup Sawatij (Savvatij), vlastním jménem Antonín Jindřich Vrabec (1880–1959), český biskup konstantinopolské pravoslavné církve a arcibiskup pražský a celého Československa.

82 NA, f. ZÚ Praha, CO, kart. 9. Odpověď České náboženské obce pravoslavné v Praze Zemské správě politické v Praze, 21. 11. 1924.

83 NA, f. ZÚ Praha, CO, kart. 9. Přípis České náboženské obce pravoslavné v Praze Zemské správě politické v Praze, 21. 3. 1927.